

KIRGIZİSTAN’DA DİNİ BİLİNÇLENMENİN TOPLUMSAL TEZAHÜRLERİ:

Güney Kırgızistan’da Celalabat Kenti Örnekleme

Ahmet CİHAN¹

Giriş

Yaklaşık 4,5-5 milyonluk nüfusuyla küçük bir ülke görünümündeki Kırgızistan’ın² tarihi birikim ve kültürel açıdan oldukça zengin olduğu söylenebilir. Nüfusun bileşenleri bakımından çok etnili bir dokuya sahip ülkedeki ulusal kültür geniş bir coğrafyanın tesiri altında kalmıştır³. Bugünkü dini ve kültürel değerler geçmişin tortulaşmış birikimlerinin farklı bir sosyal örgütlenme modelinde yeniden vücut bulmasından başka bir şey değildir.

Göçebe dönemden kalma primitif dini-örfi değerler ile ileri tarım toplumlarına özgü monist dinlere ait unsurların harmanlaşarak Kırgız toplumunda farklı formülasyonlar şeklinde tezahür ettiği söylenebilir. Mevcut tüm dini-kültürel unsurları korparatif bir halde koruyup geliştirmeye çalışan Kırgızistan’ın inanç değerleri açısından ebruyu andıran bir nitelik taşıdığı iddia edilebilir⁴.

Bu çalışma, bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılından sonra, Kırgızistan’da ortaya çıkan görece özgür ortamda meydana gelen dini örgütlenme ve dini ritüelleri bireysel yaşamda hayata geçirmeye yönelik duyarlılığın artması⁵ ve Ramazan ayında oruç tutma eğilimlerinin tespitine yönelik bir alan araştırması niteliği taşımaktadır. Artan örgün ve yaygın eğitim faaliyetlerinin dini bilinçlenmedeki rolü yanında, cami-mescit türü ibadet alanlarının yaygınlaşması ile dini pratikleri yerine getiren birey sayısındaki artış trendinin hangi dinamiklerden kaynaklandığı da çalışmada kısaca ele alınmaktadır.

Araştırma, güney Kırgızistan’da yer alan, nüfus açısından ülkedeki büyük üçüncü kent olan Celalabat’ta Ekim-Kasım 2005 tarihinde gerçekleştirildi. Fergana vadisinde yer alan söz

¹ Doç. Dr. Ahmet CİHAN, Türk Dünyası İşletme Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi, Kırgızistan

² 2000’li yılların başında toplam nüfus 4.753.003 olarak verilmiştir. Aynı dönemde erkeklerin ortalama yaşam uzunluğu 59, kadınlarda ise ortalama ömür 67 olarak belirlenmiştir. Nüfusun %75’i Müslüman, %20’si Ortadoks Rus ve geri kalan %5 ise farklı dinlere mensuptur. Ülkedeki toplam nüfusun etnik dağılımı ise şöyledir: %52-54’ü Kırgız, %18’i Rus, %12.9’u Özbek, %2.5’i Ukraynalı, %2.5’i Alman ve %11.8’i diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Okuma yazma oranı %97 olup, bu oran erkeklerde%99, kadınlarda ise %96 olarak tespit edilmiştir. Geniş bilgi için bakınız; Nermin Güler, “Kırgızistan Ülke Profili”, Avrasya Dosyası, Kazakistan ve Kırgızistan Özel, Cilt: 7, Sayı: 4, (Kış 2001-2002), s. 21-24

³ Geniş bilgi için bakınız; Kamil Tügen, Kırgızistan’dan Notlar, Bassaray Matbaası, Bişkek-2002; Şükran, Onur (2004), Fergana: Orta Asya’nın Sorunlu Bölgesi, içinde Kemal İnat, Burhaneddin Duran ve Muhitin Ataman (editörler), Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım

⁴ Bakınız; Mustafa Erdem, Kırgız Türkleri, Sosyal Antropolojik araştırmalar, ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları, Ankara 2000, s. 44-48, 93-121, 149-163; Oliver Roy, Yeni Orta Asya, Ya da Ulusların İmal Edilişi, (Çeviren: Mehmet Morali), Metis yayınları, (Birinci Basım), İstanbul, Mart- 2000

⁵ 1991 yılı sonrasında Kırgızistan’daki tüm dini faaliyetler için bakınız; ARIK, Durmuş (2004), “Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan’da Sosyo-Dini Görünüm”, Ülkümüz, Yıl:1, Sayı:2, s. 299-312

konusu yerleşim birimi sosyal örgütlenme ve kültürel açıdan Özbek, Tatar, Tacik, Afgan ve Çin tesirinin ülkenin kuzey bölgesine göre daha fazla hissedildiği önemli bir merkezdir.

Diğer yandan, Güney Kırgızistan bölgesindeki yerleşim birimlerindeki halk çoğunluğu, Kuzey bölgedekilere göre, tarihi bakımdan güneyden gelen kültürel ve dini akımların tesirinden daha fazla kalmış, aksine son 150 yıllık Rus hegemonyasının etkisi daha sınırlı olmuş ve dolayısıyla geleneksel dini-kültürel değerler görece muhafaza edilebilmiş ve post-Sovyet sonrasında ise dindarlaşma ve dini bilinçlenme eğilimleri bu bölgede daha hızlı bir yükselmeye başlamıştır.

Araştırma Yöntemi

Araştırma deskriptif ve anlayıcı bir tarzda planlanmıştır. Çalışmaya ilişkin verileri ise, anket formu uygulaması ile toplanmıştır. Araştırma 15 Ekim-15 Kasım 2005 tarihleri arasında Güney Kırgızistan Celalabat Oblastı kent merkezi ve Pazarkorgan İlçesinde ikamet eden öğrenci, esnaf, memur-öğretmen ve çiftçi gibi farklı sosyal guruba mensup toplam 60 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Deneklerin ve ailelerinin sosyo-demografik özelliklerini, din algılaması, din pratikler ve eğitiminin nasıl ve şekilde sağlandığına ilişkin tespite yönelik 24'ü kapalı uçlu çoktan seçmeli, 7'si açık uçlu olmak üzere toplam 30 sorudan oluşan anket formu yüz yüze yapılan görüşme ile toplam kişiye uygulandı. Anket formlarının uygulanması sırasında, Celalabat Türk Dünyası İşletme Fakültesi öğrencilerinden büyük ölçüde destek alındı⁶.

Bulgular

Deneklerin ve Ailelerin Sosyo-demografik Özellikleri

Anket toplam 60 kişi üzerinde uygulandı. Deneklerin 30'u Celalabat kent merkezinde oturanlar, geri kalan 30 kişi ise Pazarkorgan ilçesi ile bağlı köylerinde ikamet edenler arasından seçilmiştir. Dolayısıyla, çalışmada sadece kent merkezinde oturanların tutumları değil, kırsal alanlardaki Kırgızların da düşüncelerinin yansıtılması hedeflenmiştir.

Anket uygulanan toplam 60 kişinin %60'ını kadın denekler, geri kalan %40'ını ise erkekler oluşturmaktadır. Yaş gruplarına göre klasifiye ettiğimizde, deneklerin %45'inin 15-29 yaş grubunda, %33'ünün 30-45 yaş aralığında, %20'sinin 46-60 yaş grubunda, %2'sinin ise 61 ve üzeri yaş grubunda olduğu açığa çıkmaktadır.

⁶ Anketlerin uygulanmasında büyük özveri gösteren İşletme Fakültesi U.İ.B. öğrencisi Kulpunay İSABEKOVA'ya teşekkür ederim.

Anket uyguladığımız deneklerin medeni durumu baktığımızda; toplam denek sayısının %56'sını oluşturan 34 kişinin evli, %42'sini teşkil eden 42 kişinin bekar, geri kalan %2'lik kesimin ise bekar olduğu açığa çıkmaktadır.

Bilinçli ya da bilinçsiz olsun, Sovyetler Birliği döneminde diğer kolonial Türk bölgelerinde olduğu gibi, Kırgız halkı geleneksel yaşam tarzından ve kültürel değerlerin zamanla uzaklaşmaya başlamıştır. Ancak tüm bunlar olurken, Kırgız halkının tek başına gerçekleştirmesinin olanaksız olan veya en azından çok uzun bir zaman diliminde uygulanabilecek bir eğitim sisteminin toplumun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmış olması azımsanmayacak bir başarı olarak öne sürülebilir. Bu bağlamda, deneklerin eğitim durumu ele alındığında, toplam sayının %88'ini meydana getiren 53 kişinin lisans eğitimi aldığı⁷, üçer kişi ile temel eğitim ve lise mezunlarının %5'erlik bir paya sahip oldukları, tek bir şahsın ise herhangi bir eğitim almadığı⁸ anlaşılmaktadır⁹.

Sovyetler Birliği'nin Ortaçağın çok dilli, çok kültürlü ve çok dinli imparatorluklarına benzer bir nitelik taşıdığı tartışılmaz bir gerçektir. Post-Sovyet dönemde, ulusal yönetimlerin bu çok dilli toplum yapısını görece muhafaza etmeyi başardıkları anket uyguladığımız deneklerin bildiği dillerin sayıca fazla olmasından da açıkça anlaşılmaktadır. Anket uyguladığımız toplam 60 denek içerisinde anadili Kırgızca olanlar 57 kişi olup, anadili Özbekçe olan şahısların sayısı sadece 3'tür. Anadiliniz dışında başka dil biliyor musunuz sorusuna toplam denek sayısının %18'ini teşkil 11 kişinin “sadece Rusça” yanıtı verdiği¹⁰; %49'unu oluşturan 29 şahsın Rusça ile birlikte “Kırgızca-Özbekçe” şikkını işaretlediği; %3'ünü meydana getiren 2 kişinin Rusça yanında, Kırgızca-Özbekçe ve “diğer” dil tercihinde bulunduğu; %5'lik bir paya sahip olan 3 şahsın Rusça ve “diğer” şıklarını işaretlediği; sadece “Kırgızca-Özbekçe” tercihinde bulunanların genel sayı içerisinde 5 kişi ile %8'lik bir paya sahip olduğu; sadece “diğer” tercihinde bulunanlar ise 6 kişi ile %10'luk bir yekun teşkil ettiği açığa çıkmaktadır. Diğer yandan, anadili dışında başka bir dil “bilmiyorum” diyenler

⁷ Bunların bir bölümünün halen görmekte olduğu

⁸ Çobanlık yaparak hayatı sürdüren bu şahsın okur-yazar olmadığı saptanmıştır.

⁹ Ülke genelinde üniversiteye girme oranı %80 oranında olmasa da Türkiye'ye göre bir hayli yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, Sovyet sonrası dönemde sağlanan kalite ve standardın her geçen yıl biraz daha gerilediği yadsınamaz bir gerçektir. Ülke genelindeki okur-yazar durumu ve eğitim durumu için bakınız; Kırgız Respublikasının Uluttuk Statistika Komiteti Kırgızistan'dın Çökömdörü, Celal-Abat Oblusu, Bişkek 2001; Nermin Güler, “Kırgızistan Ülke Profili”, Avrasya Dosyası, Kazakistan ve Kırgızistan Özel, Cilt: 7, Sayı: 4, (Kış 2001-2002), s. 21-24

¹⁰ 1999 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Celal-abat Oblastında toplam nüfusun %2.1'ini oluşturan Rusların %88'inin şehirlerde, geri kalan %12'lik kısmının köylerde ikamet etmektedir. Bakınız; Kırgız Respublikasının Uluttuk Statistika Komiteti Kırgızistan'dın Çökömdörü, Celal-Abat Oblusu, s. 45. Bu nedenlerden merkezden çevreye doğru gidildikçe Rusça konuşma oranlarının hem geçmişte hem de günümüzde daha düşük olduğu öne sürülebilir.

genel denek sayısı içerisinde sadece %7'lik (5 şahıs) bir oranı meydana getirmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında, toplam denek sayısı içerisinde Rusça bilenlerin oranının %75 gibi oldukça yüksek olduğu görülür¹¹.

Ortaya çıkan bu sonuç, bir taraftan Rusçanın ve Rus kültürünün Kırgız toplumunun derinliklerine ne kadar nüfuz etmiş olduğunun bir göstergesi olabileceği gibi, diğer taraftan ulusal hükümetlerin de çok dilli ve kültürlü birikimin korunmasını nispeten başardıklarının bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Söz konusu çok dilli-kültürlü dokunun tezahürlerinin, toplumu oluşturan farklı etnik kökenli bireyler arasındaki ilişkilerle sınırlı kalmadığı; aksine aynı aile içerisinde de mevcut olduğu görülmektedir. “Evinizde anadiliniz dışında başka bir dil konuşulur mu?” sorusuna deneklerin %42’sini oluşturan 25 kişi “evet” cevabı verirken, geri kalan %58’ini meydana getiren 35 kişi “hayır” tercihinde bulunmuştur¹².

Denekler, sahip oldukları çocuk sayısı ve aile büyüklükleri açısından da irdeleme konusu yapılmıştır. Kaç çocuğunuz var? sorusuna 33 denek cevap vermiştir¹³. Bunlardan en büyük dilimi 11 kişi ile %34'lük bir yekun teşkil eden 3 çocuklular, ikinci en büyük grubu 6 kişi ile %18'lik bir paya sahip olan 2 çocuklular oluşturmaktadırlar. 4 çocuklu denekler ise genel sayı içerisinde, 6 kişi ile, %18'lik bir oran teşkil etmektedirler. 5 çocuk sahibi olan denek sayısı 3 (%9) iken, 1, 6, 10 çocuğu bulunan denekler, ikişer kişi ile, genel sayı içerisinde %6'lık bir paya sahiptirler. 11 çocuğa sahip tek bir kişi ise denekler arasında en küçük dilimi teşkil etmektedir.

3 ve daha az sayıda çocuğu olanların genel sayı içerisinde yaklaşık %60'lık bir yekûn teşkil etmesi, ülke genelindeki aile görünüşü hakkında nispi olarak bir fikir vermektedir. Ailenizde siz dahil kaç kişi kalıyor sorusuna deneklerin %17'si 1 kişi; %10'u 2 kişi ve %23'ü 3 kişi yanıtını vermiştir. Ailede 4 kişi olduğu ifade eden denekler toplam sayı içerisinde, 8 kişi ile, %13'lük bir oranı teşkil ederken, 5 kişi olduğunu belirtenler, 4 kişi ile, %7'lik bir paya sahiptir. 6 ve 10 kişi kaldıklarını belirtenler¹⁴, 2'er kişi ile, toplam sayı içerisinde %3'erlik bir orana sahiptirler. 11 kişi olarak kaldıklarını belirten tek kişi¹⁵ bulunurken, diğer kategorisinde

¹¹ 1999 yılında yayımlanan ilk genel nüfus sayım sonuçlarına göre Celal-abat bölgesinde 802in üzerinde farklı etnik grubun bulunmakta olup, en büyük etnik grubu % 34 ile Kırgızlar oluştururken, ikinci sırada ise % 21 ile Özbekler gelmektedir. Bakınız; Kırgız Respublikasının Uluttuk Statistika Komiteti Kırgızistanın Çökömdörü, Celal-Abat Oblusu, s. 45

¹² Bir başka çalışmada, sadece Türk Dünyası İşletme Fakültesi için hazırlanmış bir soruya öğrencileri geldikleri sosyal ortama göre aile bireyleri arasında kullandıkları dilin görece farklılaştığı gözlemlenmektedir. Kırsal kesimden gelen öğrencilerin kentsel alanlardan gelenlere göre evlerinde aile bireyleriyle nispeten daha fazla Kırgızca konuştukları, aksine kentsel alanlarda Rus dilini kullanma oranının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Aile bireylerinin kullandıkları dil ile herhangi bir etnik kimliği gözetip gözetmedikleri de ayrıca araştırılması gerekmektedir.

¹³ Medeni durumu açıklarken, evli olduğunu beyan eden deneklerin sayısı 34 olarak belirlenmiştir.

¹⁴ 10 kişi kaldıklarını ifade eden 2 deneğin ailesi, 4 evli ve 6 bekar çocuktan oluşmaktadır.

¹⁵ Söz konusu deneğin ailesinde 3 bekar ve 8 evli çocuk bulunmaktadır.

yer alanlar¹⁶ denek sayının %10'unu meydana getirmektedirler. Soruya herhangi bir cevap vermeyenler ise genel sayı içerisinde, 7 kişi ile, %12'lik bir yekun teşkil etmektedirler.

Görülüyor ki, deneklerin %60'dan fazlası 4 kişi ve daha az sayıdaki bireylerden oluşmaktadır. Bu durumda, tüm ülke için olmamakla birlikte, Güney Kırgızistan'da halkın büyük çoğunluğunun 3-4 kişilik çekirdek aile biçiminde yaşadığı söylenebilir. Bir diğer açıdan bakıldığında, 150 yıla yaklaşan Rus idaresinin Kırgız halkını önce göçebe yaşamdan yerleşik hayata yönlendirdiği, daha sonra da modern çekirdek aile biçiminde yapılandırmayı başardığı yadsınamaz bir gerçektir.

Denekleri meslek grupları açısından ele aldık ve bunların birbirinden bağımsız 10'dan fazla alanda iş yaptıkları açığa çıktı. Deneklerin en büyük dilimini, 21 kişi ile, %35'lik bir paya sahip olan öğrenciler oluşturmaktadır; onu 14 kişi ile, %23'lük bir oranı teşkil eden öğretmenler izlemektedir. Çalışmadığını belirtenler 5 kişi ile %8'lik bir yekun teşkil ederken, iktisatçı ve muhasebeci olduğunu beyan edenler 4 kişi ile %7'lik bir orana sahiptirler. Diğer gruplarda olanların her biri genel sayı içerisinde yüzde 5'in altında bir paya sahiptirler. Pazarcı-esnaf kategorisinde bulunanlar 3 kişi ile %5'e tekabül ederken; çoban, emekli ve ev hanımı grubuna girenlerin her biri %3'erlik bir oran meydana getirmektedir. Diğer yandan, eczacı, hemşire, polis ve gazeteci olanlar toplam denek sayısı içerisinde %2'erlik bir paya sahiptirler. Soruya herhangi bir cevap vermeyen denek sayısı tek kişiyle sınırlıdır.

Denekler meslek grupları açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, Genelde Kırgız toplumunun, özelde ise güney Kırgızistan'da toplumda ciddi anlamda bir uzmanlaşmanın olmadığı, bu nedenle halkın büyük çoğunluğunun geleneksel dünya görüşünü, hayat tarzını, üretim tarzı, örgütlenme biçimi ve ilişki şekillerini sürdürdüğü ifade edilebilir.

Sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alan kitlelerin geniş ya da dar olması da bir toplumun modern ya da geleneksel olarak nitelendirilmesi için başlı başına bir ölçüt olarak kabul edilebilir. Deneklerin sosyal güvence durumuna baktığımızda, toplam sayının %7'sine tekabül eden 4 kişinin "emekli" olduğu; %35'ini meydana getiren 21 kişinin bir (sigorta) sosyal güvence kapsamında bulunduğu, geri kalan %58'lik grubun ise sosyal güvenceden yoksun olduğu açığa çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu tablo, eğitim ve istihdam alanlarında görece iyi bir düzeyde olan Sovyetler Birliği'nin sağlık alanında yeterli bir gelişme sağlamadığı, bağımsızlık sonrasında ise var olan mevcut alt yapının revize edilemediği, aksine her geçen gün daha da kötüleştiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

¹⁶ Bu grup içerisinde 1 kişi annem-babam; 1 kişi baba-annem; 1 kişi bekar çocuk; 1 kişi çocuk, gelin ve torun ifadesini kullanırken, 2 kişi hepsi beyanında bulunmuştur.

Deneklerin düzenli bir geliri olup olmadığı, eğer varsa bunun ne kadar olduğu da araştırmada ele alındı. Bu yönündeki bir soruya deneklerin 12'si (%20) herhangi bir cevap vermezken, geri kalan %80'lik bölümü gelir düzeyi ile ilgili farklı tercihlerde bulunmuşlardır. Soruyu yanıtlayan 48 denekten sadece biri düzenli geliri olmadığını beyan ederken, 4 kişi geliri olduğunu belirtmiş ancak miktarı konusunda bir açıklamada bulunmamış, tek bir şahıs ise gelir bulunduğunu beyan etmiş, fakat “scret” sözcüğünü kullanarak miktarını gizli tutmuştur. Dolayısıyla düzenli bir geliri olduğunu belirterek miktarını açıkça beyan eden 42 deneği gelir durumuna göre gruplandırdığımızda şu tablo açığa çıkmaktadır.

Toplam sayı içerisinde en büyük grubu deneklerin %23'üne tekabül eden 10 kişi ile 1000 Som geliri olanlar teşkil ederken, 7 kişi ile %16'ya tekabül eden 2000 Som'luk bir gelire sahip olanlar ise ikinci en büyük dilimi oluşturmaktadırlar. 3000 ve 5000 Som geliri olanlar genel denek sayısı içerisinde, 5'er kişi ile, %12'erlik bir paya sahip iken; 4000 ve 6000 Som geliri bulunanlar, aynı şekilde 4'er kişi ile, %10'luk bir oran teşkil etmektedirler. 7, 8, 15 bin Som geliri olduğu söyleyenler, eşit şekilde, 2'er kişi ile, genel denek sayısının sadece %5'lerini meydana getirmektedirler. 11 bin Som geliri olduğunu beyan eden tek bir şahıs ise, denek sayısının %2'sine tekabül etmektedir¹⁷.

Kısaca ifade etmek gerekirse, toplam denek sayısının %60'dan fazlasının aylık 100 ABD Dolarından daha düşük bir gelire sahip olduğu açıkça görülmektedir. Deneklerin üçer kişiden oluşan çekirdek aile biçiminde oturduğunu düşündüğümüzde, gelir getirici bir işte tek bir çalışanın bulunduğu gruplarda, fert başına elde edilen gelirin gündelik 1 dolar civarında olduğu ifade edilebilir. Bu gelir tablosuna bakıldığında, nüfusun tabanında yer alan geniş halk kitlesinin açlık ve yoksulluk sınırı içerisinde olduğu, piramidin zirvesinde yer alan 2 ila 5'lik bir kesimin ise görece daha iyi bir gelire sahip olduğu söylenebilir¹⁸.

Diğer yandan deneklerin ailelerinde düzenli bir işi olan birey sayısını da irdeleme konusu yaptık ve şu sonuçları elde ettik. Toplam denek sayısının %7'sine tekabül eden 4 kişi ilgili soruyu boş bırakmıştır. Toplam sayının %48'ini teşkil eden 29 şahıs ailelerinde düzenli

¹⁷ Kasım 2005 itibarıyla 1ABD Doları=40.70 Som'dur. Buna göre; 1000 Som=24.5 dolar; 2000 Som=49 dolar; 3000 Som= 70.7 dolar; 4000 Som=98 dolar; 5000 Som=123 dolar; 6000 Som=147 dolar; 7000 Som=172 dolar; 8000 Som=196.5 dolar; 11000 Som=270 dolar; 15000 Som=368.5 dolara karşılık gelmektedir.

¹⁸ 2000 yılı verilerine göre kişi başına yıllık gelirin 13.000 Som/260 civarında olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, kentsel ve kırsal alandaki per kapita gelirden görece farklılaşmalar olup, şehirde ortalama gelir 5 ila 10 dolar daha yüksek olmaktadır. Bakınız; Okyay Demirörs, “Kırgızistan'da Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, Ülkümüz, Yıl:1, Sayı:1, s. 80. Diğer yandan, Turar Koyçuyev, 2002 yılı verilerine göre, ortalama aylık geliri aile büyüklüğü ve çocuk sayısına göre hesaplamıştır. Buna göre, tek kişilik ailelerde ortalama aylık gelir 26 dolar iken 5 ve daha fazla üyesi bulunan ailelerde bu rakamın 8 dolar civarına düştüğünü belirtmiştir. 16 yaş ve altında çocuklu ailelerde, tek çocuklu ailelerde kişi başına ortalama aylık gelir 15 dolar iken, 4 ve daha fazla çocuklu ailelerde bu rakam 7 dolar olarak hesaplanmıştır. Bakınız; Turar Koyçuyev, Sovyet sonrası Yeniden Yapılanma, teori, ideoloji, realiteler, (Çevirenler: Seyfullah Çevik ve Cıldızbek Osmanaliyev), (Bişkek, 2002), s. 168

bir işi olanların sayısını 2 olarak verirken, %33'üne tekabül eden 20 kişi tek kişi bulunduğunu beyan etmiştir. Ailede 3 kişinin düzenli olarak çalıştığını ifade edenler, 4 kişi ile, %7'lik bir paya sahip iken, 4 kişinin olduğunu belirtenler ise toplam denek sayısının sadece %5'ini meydana getirmektedirler.

Araştırma çerçevesinde, aile bireylerinin evdeki boş zamanlarını değerlendirme biçimi üzerinde de durulmuştur. Buna göre, aile üyeleriyle beraberken evde birinci sırada tercih edilen şeyin “sohbet”, ikinci sırada ise “tv izleme” olması dikkat çekicidir. Evde aile bireyleriyle beraberken sadece “sohbet” ettiğini beyan edenlerin oranı, 24 kişi ile, toplam denek sayısının %40'ına tekabül ederken, sadece “tv izlemeyi” tercih edenler ise 18 kişi ile genel sayının %30'unu teşkil etmektedir. Sohbet etmeyi ve tv izlemeyi birlikte yaptıklarını ifade edenler, 8 kişi ile deneklerin %13'ünü oluştururken, sadece akraba/komşu ziyaretinde bulduklarını açıklayanlar ise 3 kişi %5'lik bir yekun teşkil etmektedirler. Hem evde sohbet etmeyi hem de akraba/komşuları ziyaret etmeyi birlikte tercih edenler genel sayı içerisinde %3'lük bir paya sahipken, tv izleme ve akraba/komşu ziyaretini birlikte yaptıklarını deklare edenler %2'lik bir oran teşkil etmektedirler. Diğer¹⁹ kategorisi tercihinde bulunan 4 kişi ise deneklerin %7'sine tekabül etmektedir.

Burada ortaya çıkan sonuçlar, yani deneklerin %50'den fazlasının aile içerisinde boş zamanlarını değerlendirirken sohbet etmeyi birinci tercih olarak belirtmeleri, bunu tv izleyenlerin takip etmesi, denek sayısı çok az ve belirli yerleşim alanlarıyla sınırlı olmakla birlikte, toplumun geneli hakkında görece bir değerlendirme yapmamıza olanak sağlamaktadır.

Buna göre, 150 yıllık Rus yönetimi, belirli alanlarda başarılı olmasına rağmen, egemenlikleri toplumların kültürlerini bütünüyle değiştirme konusunda yetersiz kalmıştır denilebilir. Bir başka açıdan bakıldığında ise, 100-150 yıllık bir zaman diliminin yeni bir kültürel oluşum için tüm topluluklar için yeterli bir evre olmadığı, bir toplumdaki kültürel değerlerin revize edilerek onların yerine yenilerinin ikame edilebilmesi için, siyasi-idari örgütlenme biçimi, üretim tarzı, eğitim sistemi ve nüfus sirkülasyonu, kentleşmeyle doğrudan ilintili olarak, daha uzun bir periyoda gereksinim duyulduğu açıktır.

Dolayısıyla, kolonyal dönemde değişim yönünde belirli bir çaba sarf edilmiş ve kırsal alanlara göre kentsel bölgelerde görece daha fazla bir başarı sağlanmış, ancak diğer Doğu toplumlarında gözlemlenen, muhtemelen göçebelik devresinden kalma, “oral kültür”

¹⁹ Diğer tercihinde bulunan 7 denekten sadece biri kitap okuduğunu ve çocuk terbiye ile ilgilendiğini beyan ederken, diğer 6 kişi herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

geleneğinin günümüz Kırgız toplumunda baskın kültür olma özelliğini korumaktadır. Farklılaşmalar olmakla birlikte, “sohbet geleneği” ve tv izleme oranlarının yüksekliği, buna karşın kitap-gazete okuma alışkanlığının oldukça sınırlı olması, kuşaklararası bilgi, birikim ve değer aktarımının sözel yolla sağlandığının önemli bir kanıtı olarak kabul edilebilir.

Dini-Kültürel Değerlere ve Pratiklere İlişkin Bulgular

Hiçbir toplum bütünüyle modern olmadığı gibi tamamen de geleneksel olabilir. Her toplumda modern ve geleneksel değerler az ya da çok birlikte yer alır, ancak kimi toplumlarda modern unsurlar baskın iken diğer bazılarında geleneksel olanlar görece daha belirgin olmaktadır. Dünyadaki tüm toplumlar bu temel kategori içerisinde değerlendirilebilir. Bu bakımdan, Kırgızistan’ın ikinci grup içerisinde yer aldığı söylenebilir.

Bu bölümde, göçebe kültürden kalma gelenekselmiş dini değerler ile tek tanrılı dinlere özgü dini doğmaların ne ölçüde benimsendiği, dini bilinçlenmenin bir göstergesi olarak söz konusu dini pratiklerin hangi oranda yerine getirildiği ya da bu yönde belirgin bir değişim olup olmadığı üzerinde durulmaktadır.

“Nazara ve büyüye inanır mısınız?” şeklindeki bir soruya deneklerin %50’si “evet inanırım” derken, diğer yarısı “hayır inanmam” cevabını vermiştir. Ancak, “sizden birisi nazara ya da büyüye uğramış ise ilk olarak ne yaparsınız” tarzındaki bir başka soruya verilen yanıtlara bakıldığında deneklerin büyük bir grubunun “büyüye” olmasa da “nazara” inandığını açığa çıkarmaktadır²⁰.

Buna göre, “sizden birisi nazara ya da büyüye uğramış ise ilk olarak ne yaparsınız?” sorusuna, deneklerin %45’ini teşkil eden 27 kişi “nazardan ve büyüden anlayan kişilere götürürüz” tercihinde bulunurken, “doktora götürürüz” diyenler genel sayı içerisinde 26 kişi ile % 44’lük bir paya sahiptir. Herhangi bir tercihte bulunmayarak soruyu yanıtsız bırakanlar 4 kişi ile %7’lik bir paya sahipken, “hocaya götürürüz” ve “bilmiyorum” yönünde görüş beyan edenler birer kişi ile %2’erlik bir oran teşkil etmektedirler.

Diğer yandan, “aşağıdakilerden hangisi kendinizi en uygun olarak ifade eder?” sorusuna verilen cevaplarda deneklerin dine ve dini değerlere şu veya bu şekilde ilgi gösterdikleri açığa çıkmaktadır. Hiçbir denek, sorunun tercihleri arasında yer alan “dine karşı ilgisiz” şıkkını işaretlemediği gibi, “çok dindar” tercihinde bulunanlar da genel sayı içerisinde

²⁰ Kırgız yazar Genciz Aytmatov, geleneksel halk kültürünü ve kırsal alanlardaki bireylerin doğal çevreyle olan ilişkilerini konu edindiği “Cemile Sultanmurat” isimli yapıtında nazarın bir realite olduğunu ancak eğitim sisteminde bunun reddi yönünde bir bilgilendirme yapıldığını şu şekilde işlemektedir: “Nazarı degecek diye korkuyorum. Canı cehenneme! Okulda “nazar değme” diye bir şey olmadığını, bunların yalan olduğunu söylemişlerdi.”, Bakınız Cengiz Aytmatov, Cemile Sultanmurat, (Çeviren: Refik Özdek), Ötügen, İstanbul-2004, s.179

dindar” olduğunu beyan ederken, geri kalan %27’lik bir grup (16 kişi) “dindar” tercihini işaretlemiştir.

Bu veriden hareket ederek, Kırgızistan’da bireylerin ifrat-tefrit çizgisinde bir dindarlıktan daha ziyade “liberal” dindarlık duygusuna daha yatkın olduğu öne sürülebilir. Kırgız halkının, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi, 150 yıllık Rus egemenliği altında kendi örf-âdetleri ile inanç değerlerinden kolay kolay uzaklaşmadığı, post-Sovyet dönemindeki özgürlük ortamında da aşırılıkları tercih etmeyerek İslamı bir hayat felsefesi ve sistes olarak algılamadığı, aksine O’nu kültürel değerlerin bir parçası olarak benimsediği açığa çıkmaktadır.

“Kur’a/dua okumasını biliyor musunuz?” tarzındaki bir soruya deneklerin %72’ini teşkil eden 43 kişinin “evet” tercihinde bulunurken, geri kalan %28’lik bir grubu oluşturan 17 kişinin “hayır” yanıtı vermesi, Kırgız halkının genelini yansıtmamış olsa bile, dini değerlerin kabulü ve korunması açısından²¹ anlamlı görünmektedir. Ancak, burada, deneklerin “Kur’an okumasını bilmek” sözcüğünden doğrudan Kur’an metnini okumak değil de, Kur’an’dan bir dua bilmeyi çıkardıkları düşünülebilir. Aksi halde, 4/3’lük bir oran teşkil eden Kur’an okumayı bilme durumunun gerçeği yansıtmadığı öne sürülebilir.

Bunlara ek olarak, deneklere aile içerisinde kendileri dışında başka Kur’an okumasını bilen insanların bulunup bulunmadığı sorulduğunda, olumlu yanıt verenlerin 10 puan daha artarak %80’leri aştığı gözlemlenmektedir. “ailede sizin dışınızda Kur’an okumasını bilen var mı?” sorusuna, deneklerin %83’üne tekabül eden 50 kişi “evet” yanıt verirken, hayır diyenler 9 kişi ile genel sayının %15’ini teşkil etmektedirler. İki denek ise tercih yapmayarak soruyu cevaplamamıştır.

---

²¹ Yapmış olduğum yüz yüze görüşmelerde, Kırgız ve Özbek orijinli bir çok kişi, toplu halde olmamak kaydıyla, Sovyet döneminde aile içerisinde büyüklerin daha sonraki kuşaktaki erkek ve kız çocuklarına dua öğrettiğini, hatta Kur’an bilen yaşlıların zaman zaman bunu da öğretebildiğini belirtmektedir. Diğer yandan, orta yaşlı bazı kişiler, Sovyet döneminde her Perşembe akşamı aile büyüklerinin yemekten sonra dua ve Kur’an okuduklarını ifade etmektedirler. Eskiden kalma bu alışkanlıkların çoğu bugün bir çok aile tarafından sürdürülmekte olduğu, her Perşembe akşamı dede-baba veya ailedeki yaşlı bir kişinin, dua ya da Kur’an bilen birine, “hadi bir Kur’an oku da dinleyelim” dediği bir çok kişi tarafından teyit edilmektedir. Aile ve bireysel bazdaki bu faaliyetlerin daha çok kırsal alanlardaki köy yerleşim birimlerinde olduğu da ayrıca vurgulanmaktadır. İleride yapmayı düşündüğüm alan çalışmalarında, sitemin etkisinin görece zayıf olduğu, egemen parti teşkilatı ve organlarının denetim ve kontrollerinin yeterince gerçekleşmediği kırsal alanlar ile “kolhoz” içerisinde aile bağları ve dayanışma grupları arasında dini değerlerin/bilgilerin nasıl kuşaklar arasında aktarılarak Sovyet sonrası döneme yok olmadan getirildiğini irdelemeyi düşünüyorum. Konuya ilişkin yerel çalışmalara henüz yeni başlamış durumdayım.

Deneklerle kıyaslandığında, aile içerisinde Kur'an bilenlerin sayısının görece fazla olması, ailelerde ileri yaş grubunda olanlar ile 1990 sonrasında doğan ve daha önce doğmuş ancak bu dönemde yetişen gençler arasında Kur'an bilenlerin daha yoğun olmasından kaynaklandığı öne sürülebilir. Nitekim bir sonraki soruya verilen cevaplarda, aile içerisinde Kur'an bilenlerin anne-baba, büyükanne ve büyükbabalar ile gençler arasında oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Evinizde sizin dışınızda Kur'an bilen var mı, varsa kimler sorusuna deneklerin %22'sine tekabül eden 13 kişi cevap vermemiştir. Toplam deneklerin %18'ini teşkil eden 11 kişi "hepsi" beyanında bulunurken, %13'ü teşkil eden 8 kişi sadece "eşim" yanıtını vermiştir. Sadece "çocuklar" yanıtını verenler, 7 kişi ile toplam denek sayısının %12'sini meydana getirirken, sadece "baba-annem" ve "eşim ve çocuklarım" ifadesini kullananlar ise altışar kişi ile genel sayı içerisinde %10'arlık bir paya sahiptirler. Sadece "babam" görüşünü dile getirenler 4 kişi ile %7'lik bir oran teşkil etmektedirler. Diğer kategorisinde yer alan 5 kişi²² ise deneklerin %8'ini oluşturmaktadır.

Çocuklar arasında Kur'an bilenlerin sayısının azımsanmayacak oranda olması, 1991 yılındaki bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'daki dini canlanmanın önemli bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Post Sovyet dönemde din ve vicdan özgürlüğünün anayasal güvence altına alınmasından yararlanan geniş halk kitleleri, örgün eğitim düzeyinde olmasa bile, özellikle aile içerisinde, enformel biçimde yaygınlaşan ve sivil toplumun organize ettiği kurumlar aracılığı ile çocukların dini bilgi ve eğitim almalarına önem göstermeye başlamışlardır.

Din öğrenimi gördünüz mü şeklindeki bir soruya deneklerin %25'ine tekabül eden 15 kişi "aile içinde" cevabını verirken, %8'ini teşkil eden 5 kişi ise "ailede ve okulda" tercihinde bulunmuştur. Ancak, en büyük grubu 36 kişi ile toplam denek sayısının %60'ını oluşturan "din öğrenimi görmedim" yanıtı verenler teşkil etmektedir. Buradaki sonuçlar gösteriyor ki, Kırgız halkı dine karşı toleranslı, bu nedenle hızlı bir dindarlaşma söz konusu olmamaktadır.

Çocukların ve ailedeki diğer bireylerin din eğitimi almalarını istiyor musunuz sorusuna deneklerin %71'ini oluşturan 43 kişi "evet" tercihinde bulunarak olumlu yanıt verirken, %22'sini teşkil eden 13 denek "hayır" yönünde görüş beyan etmiştir. Tek bir kişi "bilmiyorum" ifadesini kullanırken, %5'lik bir grup (3 kişi) soruya cevap vermemiştir.

²² Diğer kategorisi içerisinde değerlendirdiğimiz 5 şahıstan her biri, "ablam", "kardeşlerim", "annem- çocuklarım", "annem-kardeşlerim" ve "anne-babam" gibi beş farklı görüş beyan etmiştir.

Diğer yandan, çocukların ve diğer aile fertlerinin din eğitimi almasını benimseyenler ile böyle bir şeyi tasvip etmeyenler heterojen olup kalıplaşmış bir görüşe odaklanmamış gözükmemektedirler. Örneğin, çocukların ve aile bireylerinin din eğitimi almasından yana görüş bildiren deneklerden biri “sadece namaz ve Kur’an eğitimi almasını istiyorum” ifadesini kullanırken, bir diğeri alınacak din eğitiminin “teoloji fakültesinde değil, aile içinde” gerçekleşmesi gerektiğini vurgulama ihtiyacı duymuştur.

Din eğitimi alınmasına ihtiyaç olmadığını bildiren denekler arasında bir kişi “zamanı yok” kısa sözüyle hayata bakışını ortaya koyarken, bir başkası “kendilerini geçindirmek için gelecekte çocuklarımla bir meslek sahibi olmasını isterim” ifadesiyle ekonomik koşulların güçlüğü ve gelecek endişesinin her şeyin önüne geçtiğini daha açık ve net bir şekilde dile getirmektedir²³.

Aşağıdakilerden hangisi namaz ibadeti ile ilgili sizin durumunuzu yansıtır sorusuna deneklerin %66’sını oluşturan 40 kişi²⁴ “namaz kılmıyorum” cevabını verirken, ikinci en büyük grubu 10 kişi ile “beş vakit namaz kılıyorum” diyenler oluşturmaktadır. Toplam denek sayısının %7’sini teşkil eden 4 kişi²⁵ sadece “Cuma Namazı” kıldığını ifade ederken, %5’ine tekabül eden 3 kişi ise sadece bayram ve cenaze namazlarına iştirak ettiğini belirtmişlerdir. Toplam denek sayısının %3’ünü teşkil eden iki kişi ise “bir vakit” kıldığını belirtmiştir. Tek bir denek bu soruya yanıt vermemiştir.

Namazları nerede kılıyorsunuz şeklindeki bir soruya, 13 kişi cevap vermiş, bunlardan 7’si evde kıldığını, diğer 6’sı ise hem evde hem de mescitte ibadetlerini yerine getirdiğini beyan etmiştir.

²³ Diğer bir çok mesleklerde olduğu gibi, nitelikli din eğitim-öğretimi yaptığı düşünülen Güney Kırgızistan’daki Oş şehrinde bulunan ilahiyat fakültesi mezunlarının büyük çoğunluğu mezuniyet sonrasında aldıkları eğitime uygun bir alanda hizmet etme ve çalışarak geçimlerini sağlama olanaklarından yoksundur. Bu nedenle, ya bir çok çoğu mühendis, doktor ve öğretmen gibi, mezuniyet sonrası farklı iş kolunda “ekmek” arama peşinde düşmekte veya kısıtlı imkanlar ve zorluklarına rağmen, kırsal kesimdeki bir yerleşim birimine giderek yoksul halkın destek ve katkılarıyla din görevlisi, imam-hatip ve köy okullarında “iman dersi” hocası olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Celalabat oblastunda “Kaziyat” adı verilen yerel din hizmetleri merkezi başkanı “kadı”nın yardımcısı ve vekili konumunda bulunan Zamir isimli bir uzman, Oş İlahiyat Fakültesi’ni bitirenlerin büyük çoğunluğunun mezuniyet sonrasında çok büyük sorunlarla karşılaştığını ifade etmektedir. Kendisinin de Kaziyat’ta görev almadan önce 4 yıla yakın bir süre köyde halkın desteği ile “karın tokluğuna” görev yapmak durumunda kaldığını belirtmektedir. Devletin hiçbir din görevlisine maş-ücret ödemediğini, din hizmetlerine kaynak tahsis etmediğini ve bu nedenle İlahiyat Fakültesi mezunlarının din hizmetleri alanında görev almak istemediklerini vurgulamaktadır.

²⁴ Bunlar arasında bir kişi “vaktim olsa kılardım” yönünde görüş beyan etmiştir.

²⁵ 4 kişiden biri, önce kılmıyordum, şimdi cumaya gidiyorum yönünde açıklamada bulunmuştur.

Sonuç olarak, her ne kadar namaz kılmadığını ifade edenler büyük bir kitleyi oluştursalar bile, %30 civarındaki bir grubun şu veya bu şekilde namaz kıldığını belirtmesi dini duyarlılığın gelişmekte olduğunun ciddi bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

“Evinizde sizin dışınızda beş vakit namaz kılan var mı” sorusuna deneklerin %73’ünü oluşturan 44 kişi evde namaz kılan bulunmadığını ifade ederken, geri kalan %27’lik bir denek grubu evde kendileri dışında namaz kılınan bir aile üyesi olduğunu belirtmiştir. Bu durumda, daha önce ifade edildiği gibi, başka mahallî araştırmalarla test edilmemiş olsa bile, bir şekilde namaz kılanların toplumun %30’u civarında olduğu iddia edilebilir.

Evde kendileri dışında namaz kıldığını beyan eden 16 denekten beşi (%32’si), ailelerinde namaz kılanların bekar çocuklar olduğuna vurgu yaparken, ikinci en büyük grubu 3 kişi ile %19’a tekabül eden “babam” diye cevap verenler oluşturmaktadır. Annem-babam diyenler ise toplam 16 kişi içerisinde 2 kişi ile %13’lük bir oran teşkil etmektedir. Geri kalan 6 kişiden her biri farklı bir aile üyesini namaz kılan olarak belirtmiştir. Bunlar sırasıyla şunlardan oluşmaktadır: Evli çocuklar ve eşim, annem, eşim, kardeşim, kızım-eşim, büyükannem.

Burada ilginç olan tablo, daha çok genç bekar çocukların ailede namaz kılanlar arasında ağırlıklı olarak yer almış olmasıdır. İkinci grubu ise, orta yaş grubunu oluşturan aile büyüklerinin oluşturmasıdır. Dolayısıyla, organize bir din hizmeti verilmemiş ve ayrıca örgün din eğitimi sistemi teşekkül etmemiş olsa bile, son 15 yılda dini bilinçlenme trendinin önemli ölçüde yükselmeye başladığı söylenebilir.

“Kurban keser misiniz” tarzındaki bir soruya deneklerin %17’sini oluşturan 10 kişi “hayır kesmeyiz” karşılığını verirken, %15’ini teşkil eden 9 kişi “her yıl mutlaka keseriz” tercihinde bulunmuştur. Geri kalan %68’lik bir grubu oluşturan 41 denek ise “o yıl ekonomik duruma bağlı” yanıtını vermiştir. Kurban kesilmesini belli yıldaki ekonomik duruma endekslemek, düzenli olarak kurban kesenlerin az olmasını hangi ölçüde etkilemekte gerçekten tespit etmek oldukça zordur. Ancak, ekonomik durumdaki görece iyileşmelerin kurban kesenlerin sayısını belirgin şekilde arttıracak da bir gerçektir.

Diğer yandan, “Ramazan ayında oruç tutar mısınız” sorusuna deneklerin %30’una tekabül eden 18 kişi “her yıl tam olarak tutarım” karşılığını verirken, %28’ini teşkil eden 17 kişi “hayır tutmam” tercihinde bulunmuştur. “Bazı yıllar ara sıra tutarım” tercihinde bulunanlar toplam denek sayısı içerisinde 15 kişi ile %25’lik bir orana sahiptirler. Bir kişi ilk defa tutuyorum ifadesini kullanırken, tek bir şahıs da soruya cevap vermemiştir.

Ailede sizin dışınızda oruç tutan var mı, varsa kimlerdir sorusuna, deneklerin %44'üne tekabül eden 26 kişi cevap vermemiştir. Denek sayısının %18'ini meydana getiren 11 kişi eşim²⁶ tercihinde bulunurken, %17'ini oluşturan 10 kişi ise “bekar çocuklar” karşılığını vermişlerdir. Diğer grubu içinde değerlendirilen 8 ayrı denek (%13) ailedeki farklı kişilerin oruç tutmakta olduğunu beyan ederken, toplam sayının %5'ini oluşturan 3 kişi “evli çocuklar” ve %3'ü teşkil eden iki şahıs da “annem” yönünde görüş bildirmişlerdir.

Burada, en büyük grubun eşler ve bekar çocuklar olması oldukça anlamlı olup, dinsel bilinçlenmenin genç kuşak arasında daha hızlı bir şekilde yaygınlaşma olasılığı bulunduğunu açığa çıkarmaktadır. Post Sovyet sonrasında ortaya çıkan siyasi, iktisadi, ideolojik buhranda en fazla etkilenen grubun orta yaş grubundaki erkekler ve genç kuşaklar olduğu söylenebilir²⁷.

Son olarak deneklere, “bundan sonra toplumda dindarlaşmanın artacağına inanıyor musunuz? Tarında bir soru yönelttik. Ayrıca, dindarlaşmanın artacağı yönünde olumlu görüş beyan edenler ile hayır tercihinde bulunanlara kendi görüşlerini daha net olarak ortaya koyabilmeleri için “neden” sorusuna yanıt vermelerini de rica ettik. Buna göre, 60 denegin tamamı bu soruya cevap vermiş, toplam sayının %73'üne tekabül eden 44 kişi toplumda dindarlaşmanın artacağını belirtirken, %23'ünü oluşturan 14 şahıs ise dindarlaşmanın eğilimlerini yükselmeyeceğine vurgu yapmıştır. Geri kalan iki kişiden biri “bilmiyorum” derken, diğeri de her iki yönde bir gelişme olabileceğine işaret etmiştir²⁸.

Deneklerin ¾'ünü oluşturan büyük bir kesimin dindarlaşmanın yaygınlaşacağı yönündeki görüşü toplumun genelinde gözlemlenen İslami duyarlılık ve bilinçlenme ile paralellik arz etmektedir. Elde edilen tüm bulgular, dini bilinçlenmenin giderek arttığı yönündeki varsayımımızı doğrular niteliktedir. Ancak, toplumdaki dindarlaşma eğiliminin niteliği ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Dindarlaşma olgusu, genel olarak, cami-mescit gibi yaygın eğitim kurumları ile ibadet edenlerin sayısındaki artışa endekslenmektedir.

²⁶ Eşim tercihinde bulunan toplam 11 denekten 7'si kadın, diğer 4'ü ise erkektir. Dolayısıyla erkek eşler arasında kadınlara nazaran oruç tutma eğiliminin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir.

²⁷ Koyçuyev, toplumda söz konusu alanda görülen bunalımın aslında bir geçiş döneminden kaynaklandığını belirtmektedir. Diğer yandan, Sovyet sisteminden devir alınan ekonomik krizin kaynak potansiyeli eksikliğinden daha ziyade çağdaş bir sistem oluşturulamamasında aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Sovyetlerden miras kalan sistemde, bilimsel-teknik ve üretici kadroların yeterince mevcut olduğunu, pre-kapitalist bir yapıdan günümüzün kapitalist sonrası evreye geçmek için çok fazla zamana gereksinim olmadığını, bunu gerçekleştirmek üzere, diğer kapitalist toplumlarda olduğu gibi, kapitalizmin tüm aşamalarının yaşanması gerekmeyecektir görüşüne vurgu yapmaktadır. Ayrıca, geleceğe dair değerlendirmelerinde bulunurken, Sovyet sisteminden sonrasından endüstri sonrası toplum düzenine geçiş sürecinde iktisadi ve sosyal ilerlemelerin siyaset ve devlet eliyle değil, aksine ekonomi ve toplumun kendi iç dinamikleri ve oluşturacağı performans ile yönlendirilmesinin önemine işaret etmektedir. Bakınız, Koyçuyev, Sovyet Sonrası Yeniden Yapılanma, s. 12

²⁸ Bu denek şu açıklamada bulunmuştur: “artacak veya artmayacak, şimdi böyle durumdayız. Yarın ne olacak bilmiyoruz

Deneklerin Konya ilişkin açıklamaları çalışmanın ekler bölümünde yer almaktadır²⁹.

Sonuç ve Değerlendirme

1990 sonrasında, Fergana Vadisinde yer alan güney Kırgızistan Bölgesindeki yerleşim birimlerinde çok daha belirgin olmak üzere, ülke genelinde dine yönelme eğilimi yukarıya doğru hızla ivme kazanmaya başlamıştır. İç ve dış dinamiklerden kaynaklanan dindarlaşma olgusunu, güney Kırgızistan'daki ikinci en büyük yerleşim birimi olan Celalabat oblastında daha yakından gözlemlenme ve değerlendirme olanağı bulduk.

Sayı ve nitelik açısından giderek yükselen bir eğri çizen ibadethaneler dindarlaşma olgusunun somut göstergelerinden sadece biridir. Toplumsal alanda gözlemlenen bu değişim yanında, bireysel dindarlaşma eğilimine ilişkin olarak her geçen gün daha fazla insanın, bayram ve Cuma namazları kitlesel boyutta olmak üzere, ibadet yapmak için cami-mescitlere gelmesi gösterilebilir. Bunların dışında, kurban kesmek ve hacca gitmek gibi mali ibadetleri yapanların, bireyin otokontrolünü sağlayarak “nefis terbiyesini” ön planda tutan ve diyagram olma duygusunu geliştirmeyi hedefleyen “oruç” ibadetini yerine getirenlerin de her yıl katlanarak arttığı ifade edilmektedir.

Toplumdaki dindarlaşma olgusunun artmasında 1990'lı yılların başından itibaren teşekkül etmeye başlayan bağımsız devlet yapılanması ile yönetim erkini elinde bulunduran liderlerin din eğitimi yasağını kaldırması, aileden başlayarak, yaygın ve örgün dini eğitim veren kurum ve organizasyonların faaliyetlerine izin vermesi önemli bir etken olmuştur.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, daha çok yoksul halk kesimleri ile alt gelir grupları arasında, arz- talep ilişkisi çerçevesinde, yoğunluk kazanan dindarlaşma olgusunda dini değer, algılama ve pratiklerin pek fazla içselleştirilmediği, ayrıca bireysel ve toplumsal kimliğe nüfuz edecek bir derinlik kazanmadığı da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Bununla birlikte, oldukça geç bir dönemde Müslümanlaşmış ve İslami değerler yeterince kök salıp yerleşmeden 150 yıl gibi uzun bir dönem Sovyet yönetimi altında kalmış, son 15 yıl içerisinde bağımsız olarak yeniden örgütlenme mücadelesi veren bir toplumda, merkezi hükümetlerin doğrudan herhangi bir desteği olmadan, yeterli düzeyde bir din hizmeti sunulmamasına rağmen, yoksul sivil halkın katkılarıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin büyük bir başarı olduğu söylenebilir.

---

²⁹ Toplumda dindarlaşma trendinin artacağını beyan 44 denekten sadece biri bunun neden olduğuna ilişkin bir beyanda bulunmazken, olumsuz görüş bildiren 14 kişiden 3'ü kendi düşüncesinin nedenlerini açıklamamıştır. Ayrıca bilmiyorum cevabını veren tek bir kişi de yine nedene ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır.

KAYNAKÇA

ARIK, Durmuş (2004), “Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan’da Sosyo-Dini Görünüm”, Ülkümüz, Kommersiyalılık Enstitüsü Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Yıl: 1; Sayı:2, Celalabat-Kırgızistan

AYTMATOV, Cengiz (2004), Cemile Sultanmurat, (Çeviren: Refik Özdek), Ötüken, İstanbul

DEMİRÖRS, Okyay (2003), “Kırgızistan’da Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, Ülkümüz, Yıl:1, Sayı:2

ERDEM, Mustafa (1999), “*Türk Cumhuriyetlerinde Din Eğitimi, dünü-Bugünü*”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt. 1, Sayı 3, Ankara

ERDEM, Mustafa (2000), Kırgız Türkleri, Sosyal Antropolojik araştırmalar, ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları, Ankara

GÜLER, Nermin (2002), “Kırgızistan Ülke Profili”, Avrasya Dosyası, Kazakistan ve Kırgızistan Özel, Cilt: 7, Sayı: 4

Kırgız Respublikasının Uluttuk Statistika Komiteti Kırgızistandın Çökömdörü, Celalabat Oblastı, Bişkek 2001

KOYÇUYEV, Turar (2002), Sovyet sonrası Yeniden Yapılanma, teori, ideoloji, realiteler, Çevirenler: Seyfullah Çevik ve Cıldızbek Osmanaliyev, Bişkek

ROY, Oliver (2000), Yeni Orta Asya, Ya da Ulusların İmal Edilişi, (Çeviren: Mehmet Moralı), Metis Yayınları, (Birinci Basım), İstanbul

ŞÜKRAN, Onur (2004), Fergana: Orta Asya’nın Sorunlu Bölgesi, içinde Kemal İnat, Burhaneddin Duran ve Muhitin Ataman (editörler), **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım

TÜĞEN, Kamil (2002), Kırgızistan’dan Notlar, Bassaray Matbaası, Bişkek

EKLER BÖLÜMÜ

A) Toplumda Dindarlaşmanın Artacağını Düşünenlerin Görüşleri

- 1) Olabilir
- 2) Bizim toplumumuzun niyeti, düşünceleri, ümitleri; artacağına çok inanç tutuyorum. Bizim geleceğimiz parlak olsun
- 3) İnanıyorum.
- 4) Şimdi namaz kılanlar, mescide gidenler çoğalıyor, hepsi Allah diyor.
- 5) Allah var olduğu için inanıyorum
- 6) Namaz kılmak iyidir

- 7) Hepsi dinle ilgileniyor
- 8) Şimdi hepsi Allah'a inanıyor
- 9) Dinle ilgilenenler büyükler ve küçükler oluyor
- 10) Camiler çoğalıyor
- 11) Toplumda dindarlaşma artmazsa ya savaş ya da barış olur
- 12) Şimdi namaz kılanlar çoğalıyor
- 13) Din namaz kılmak değil, insanlar arasında ilişkiler iyi olursa o zaman dindarlaşmayı artırabiliriz
- 14) Allah var olduğu için inanıyorum. Bilmiyorum daha neler olur
- 15) Şimdi dinle alakalı her türlü çatışmalar ortaya çıkıyor. Büyük baba torununa düğün yapmış, çocuğun babası düğünde müziğe izin vermemiş. Böyle çatışmalar çoğalırsa ülkemiz gelişmez
- 16) Şimdi gençlerimiz namaz kılmaya başladı. Önceleri arkadaşlarımla akşamları sokaklara çıkıyorduk, şimdi hiç biri sokakta görünmüyorlar. Artık namaz kıyorlar, medresede din eğitimi görüyorlar
- 17) Memleketimize gelen yabancılar bizi etkiliyor, örneğin Türkler.
- 18) Allah var
- 19) Şimdi dine inananlar çoğalıyor, şimdi mektep (ilk-orta ve lise) çocukları da camiye gidiyorlar.
- 20) Şimdi herkes Allah'ın varlığına inanıyorlar.
- 21) Şimdi namaz kılanlar çoğalıyor, namaz kılmamanın iyi tarafı temiz oluyorsun.
- 22) Hepsi şimdi namaz kılmaya başladı, oruç tutuyorlar. Dindarlaşma artabilir.
- 23) Dindarlaşmanın artacağına inanıyorum, ben de buna katkıda bulunurum. Ama böyle problemler çıkıyor, bizde vefat olunca kesinlikle at kesilir, bir defa bir dindar insan buna karşı çıktı, buna ne diyebiliriz. Din eğitimini herkes farklı görüyor galiba.
- 24) Toplumsal olaylar insanları etkiliyor, kötü işleri yapan insanlar cezalarını alıyorlar. Allah'ın varlığına artık inanıyorlar. Sonra da namaz kılması lazımdığını anladılar.
- 25) Çünkü insanlar Allahın varlığına daha da inanmaya başladılar.
- 26) Son yıllarda namaz kılanlar çoğalıyor.
- 27) Dine inanmak herkesin işi. Memleket tarafından/iktidar tarafından hiçbir yasaklama yok, Allah'ı tanımalıyız, ama din siyasete karışmamalı. Toplumda dindarlaşmanın artacağına inanıyorum.
- 28) İşte din geliyor, her (kes) bunu görebiliyor.
- 29) Çünkü biz İslam'a bağlı milletiz, Rusya'dan bölündükten sonra, Kırgızlarda dincilik çok yaygınlaştı. Ve şimdi dindarlaşmanın durumu en üst kademelere yetti/çıktı. Bundan sonra, İslami bir ülke olacağımıza inanıyorum.
- 30) Şimdi herkes, yani Müslümanlar namaz kılması lazımdığını anladılar. Keşke zaman olsaydı namaz kılsaydım, çalışmazsam da olmaz.
- 31) Çünkü biz Müslüman'ız, dindarlaşmanı artırmak bizim görevimizdir.
- 32) Şimdi gençlerimiz de namaz kıyorlar. Dindarlaşma artabilir. Namaz kılanlar günümüzde çok, benim de namaz kılmak isteyim var.
- 33) Kendim de bilmiyorum neye inandığımı, içimde böyle bir istek var.
- 34) Çünkü benim de çocuklarım namaz kılmayı istiyorlar. İnşallah dindarlaşma artacak.

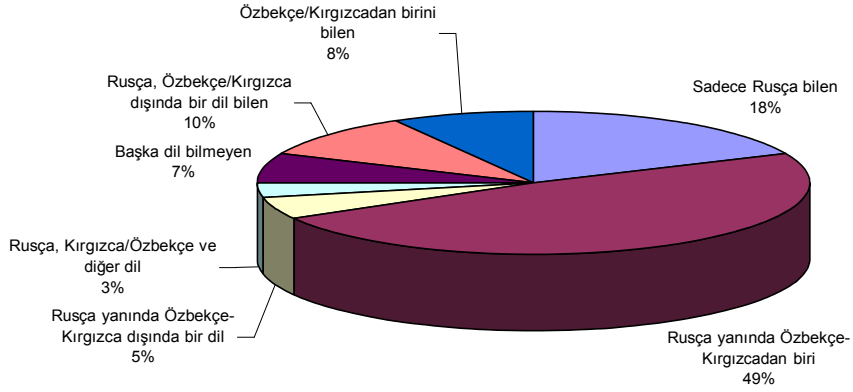

- 35) Çünkü son yıllarda namaz kılanlar çoğalıyor.
- 36) Çünkü biz Müslüman'ız, din gelişecek, devlet de dini yasaklamıyor. Müslüman insan tanrısını tanıması lazım, şu anda namaz kılanlar sayısı artıyor, inşallah din gelişecek.
- 37) Çünkü dünya ne kadar geliyorsa bile dini ilimler, terbiyeler, kısacası din hakkındaki bütün şeyler kayıp olmadan dünya ile birlikte hareket etmektedir. Din hakkında bilgisi olanların sayısı çoktur. Bundan sonra, dünya ne kadar teknoloji, siyasi ve iktisadi yönden gelişirse bile din kendi yolunda kalması gerekir. Dünya ve dinin arasında bir fark olması gerekir.
- 38) Çünkü biz Müslüman'ız.
- 39) Çünkü şu an toplumda iki din-İslam ve Hıristiyanlık arasında mücadele var, misyonerler daha çok etkinliğe geçmiştir. Kendi reklâmlarını her ülkede sürdürüyor, özellikle bir ülkenin geleceği olan gençlerini çekiyorlar. Ama o da bir dindir de, İslam dini en son ve en temiz dindir.
- 40) İslam geliyor ve gelişmeye devam edecek inşallah.
- 41) Çocuklarım, komşumuzun çocukları namaz kılmaya başladı, dine olan ilgisi yüksektir, gelişeceğine inanıyorum.
- 42) Halkımız Müslüman olmasına rağmen Sovyet zaman dini yasaklamıştı. Dini aç olan milletimiz gitgide dini öğrenmeye başladı. Ve dindarlaşma artacağına inanıyorum. 2001 Cuma namazlarında cami dolmuyorken şu an dolup sokağa kadar çıkmış.
- 43) Sınıfımdaki öğrencilerden namaz kılanları, teneffüste din hakkında konuşmalarını duyuyorum, umarım dindarlaşma artacak.

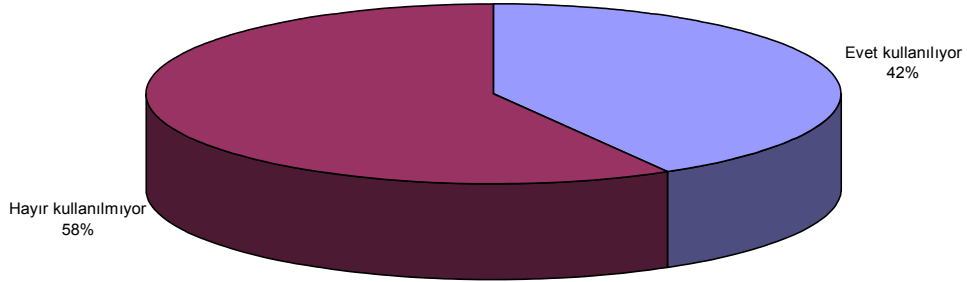
B) Toplumda Dindarlaşmanın Artmayacağını Düşünenlerin Görüşleri

- 1) İlgilenmediğimden bilmiyorum.
- 2) İnsanlar Allah'ı hatırlamıyor, ölüme yaklaştıkları zaman yalvarıyorlar.
- 3) Mescide gidersek hep Özbekleri görürüz, Kırgızları değil.
- 4) İnanmak için hiçbir şey yok.
- 5) Gençlerimiz her taraftan gelişti.
- 6) Evet şimdi mescitler çok ancak insanların dine olan inancı düşük. Gençlerimiz yabancı ülkelere gidiyor. Eğer böyle giderse dindarlaşma artmayacak.
- 7) Televizyon programları bizi etkiliyor. Yabancı ülkelerindeki gençlerin hareket-giyimlerini göstererek bizim gençler de öyle olmayı istiyorlar. Dine ait programlar ve yazılar yayınlamalıyız. Yayınıyoruz da sadece Ramazan günleri. Böyle giderse dindarlaşma artmayacak.
- 8) Şimdi gençlerimiz üniversitelerde okuyor, namaz kılmaya vakitleri yok. Ama çocuklarımla namaz kılmasını isterim.
- 9) Şimdi gençlerimizin ilgisini başka şeyler çekiyor. Çoğu para bulmaya çalışıyor.
- 10) Şimdi gençler üniversite okuyor, namaza vakit yok.
- 11) Gençlerimiz modernleşti. Din hakkında, namaz kılmayı düşünmüyorlar, para bulmayı ve zengin olmayı isterler.

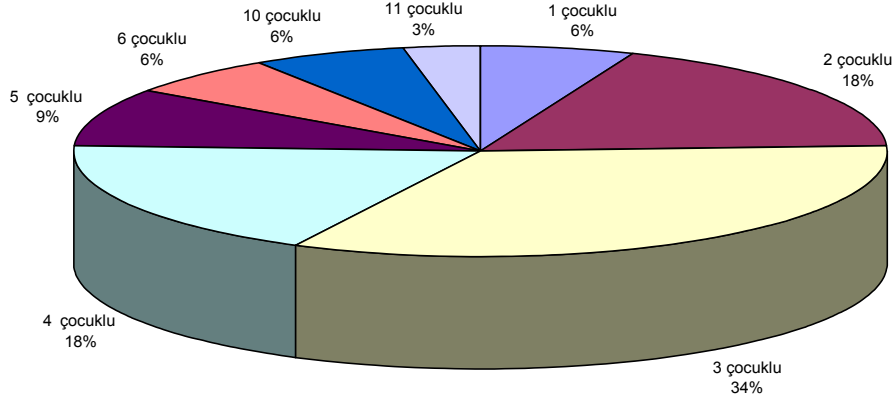
Grafik- 1: Anadil Dışında Bilinen Dil Durumuna Göre Deneklerin Dağılımı

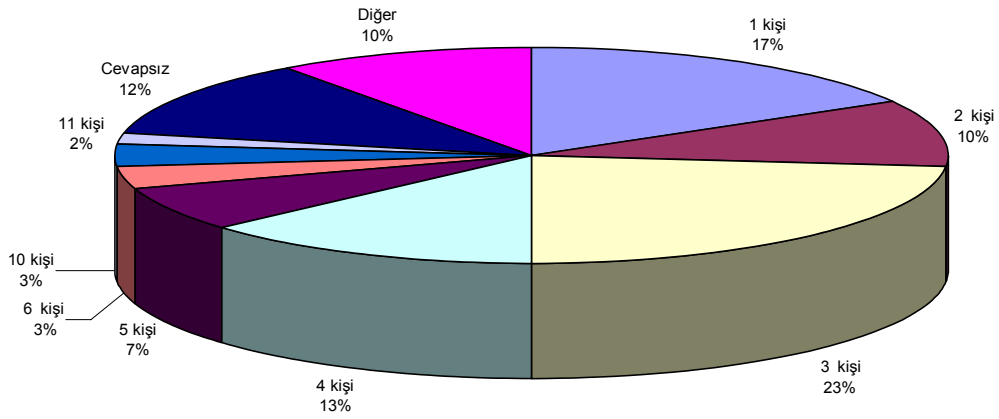
Grafik- 2: Evde Anadil Dışında Başka Dil Kullanma Durumu

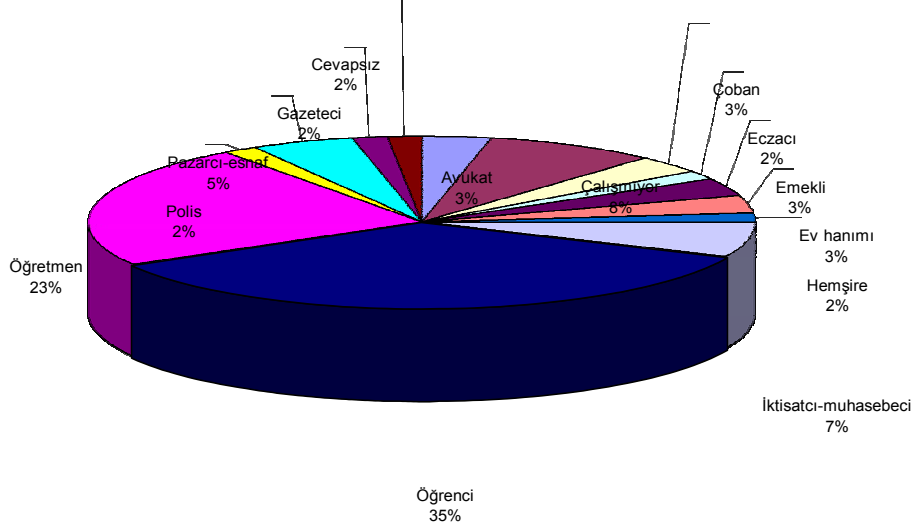
Grafik- 3: Çocuk Sayısına Göre Deneklerin Dağılımı (33 kişi)

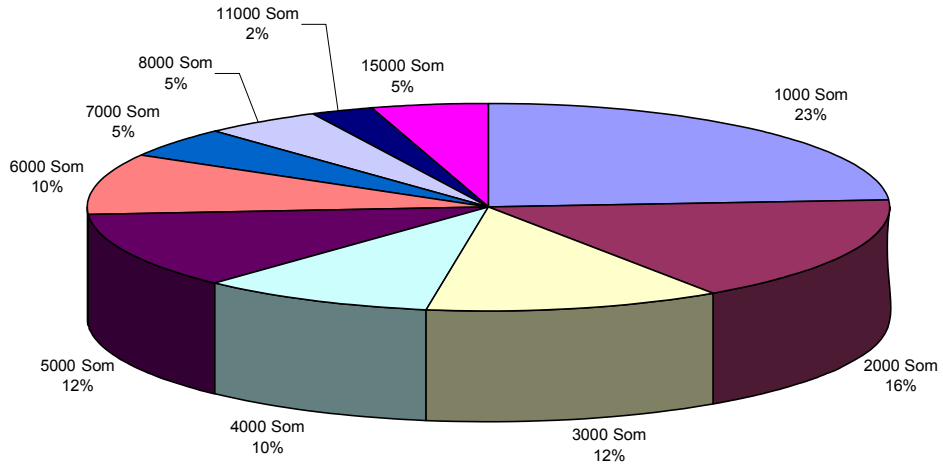
Grafik- 4: Ailede Kalan Kişi Sayısına Göre Deneklerin Dağılımı

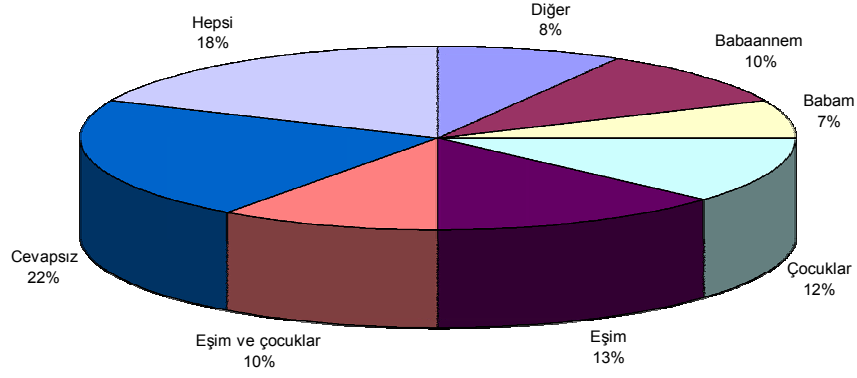
Grafik-5: Meslek Gruplarına Göre Deneklerin Dağılımı

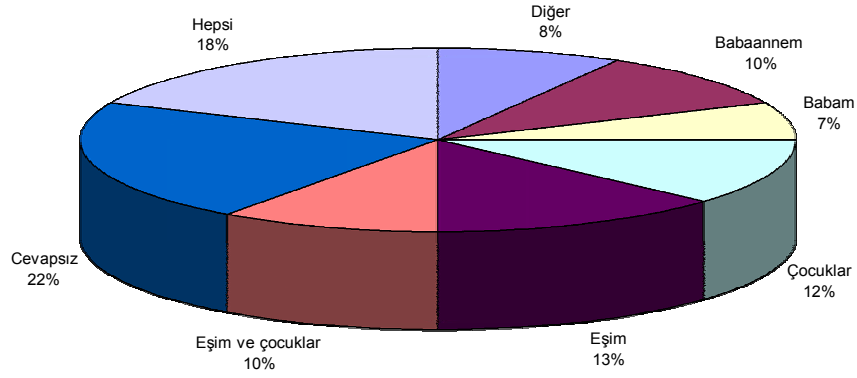
Grafik-6: Deneklerin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı (aylık)

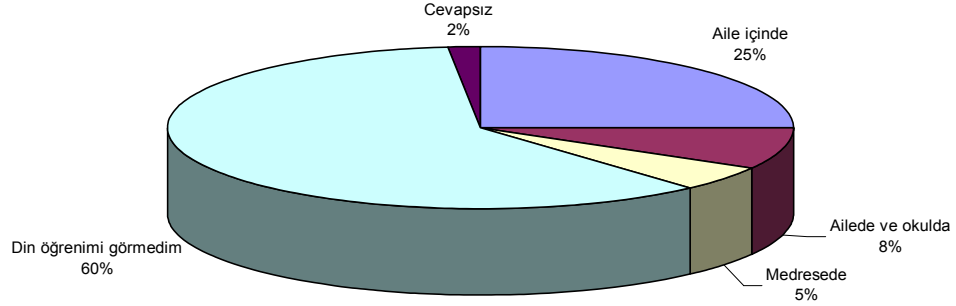
Grafik- 8: Evde Kur'an Bilenlere Göre Deneklerin Dağılımı

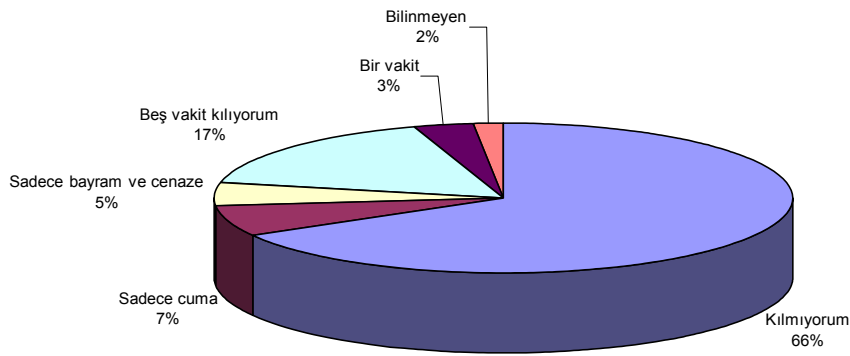
Grafik- 8: Evde Kur'an Bilenlere Göre Deneklerin Dağılımı

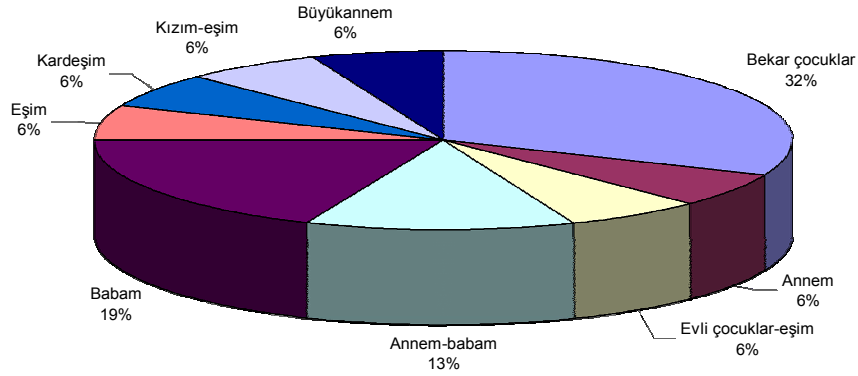
Grafik- 9: Deneklerin Din Eğitimi Alma Durumu

Grafik- 10: Namaz Kılma Durumuna Göre Deneklerin Dağılımı

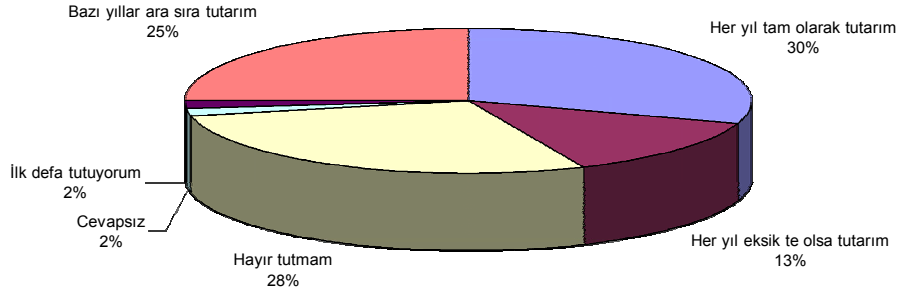
Grafik- 11: Evde Namaz Kılan Başka Aile Üyesi Durumuna Göre Deneklerin Dağılımı (16 kişi)

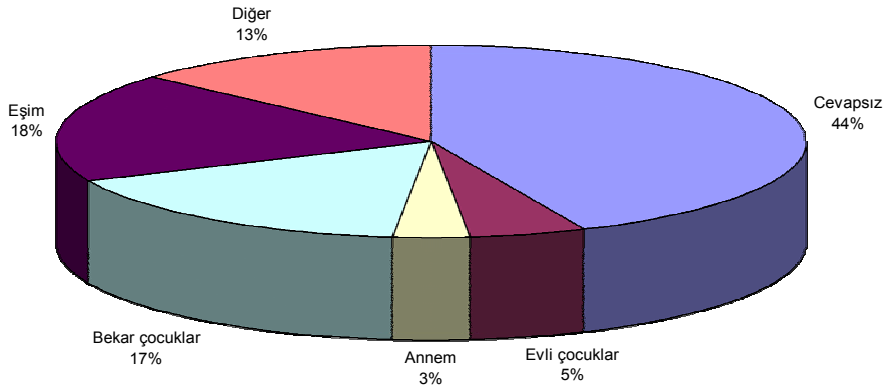
Grafik- 12: Kurba Kesme Durumlarına Göre Deneklerin Dağılımı

Grafik- 13: Deneklerin Ramazan Ayında Oruç Tutma Eğilimleri

Grafik- 14: Ailede Oruç Tutanlara Göre Deneklerin Dağılımı

Grafik- 15: Toplumda Dindarlaşmanın Artıp Artmayacağına İlişkin Denek Görüşleri

